

Олександр ПІСКОРСЬКИЙ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНО-ХЛІБОРОБСЬКОЇ ПАРТІЇ

Розглядається процес виникнення хліборобської партії – однієї з вагомих політичних сил Української національної революції 1917-1920 рр. Аналізуються найважливіші положення її програми.

Створення, становлення і діяльність Української Демократичної Хліборобської Партії (УДХП) історичною наукою досьгодні практично зовсім не досліджено. Це, очевидно, пов'язано з тим, що в силу конкретних історичних обставин і специфіки політичного процесу в Україні УДХП не залишила яскравого сліду в її суспільному житті, як, наприклад, партії соціалістичного спрямування. Ї все ж у політичному спектрі України УДХП посіла відповідне місце, здобула собі певне число прихильників, здійснила низку програмних заходів і вже цим вписалася в історію українських визвольних змагань.

Відсутність в Україні організованої несоціалістичної національної власницької політичної сили стала першим поштовхом до створення УДХП. Це видно із публікації в „Хліборобській Україні“ одного із фундаторів партії – Сергія Шемета: „В травні 1917 року повернулись з Полтави з губерніального з'їзду „Союза земельних власників“ кілька лубенських козаків-хліборобів. Їздили вони на той з'їзд з власної ініціативи, бо відділу Союза в Лубенському повіті не було.

Побувавши на з'їзді, рішили ці хлібороби завести подібну організацію також в Лубенському повіті і от. Ів.Корнієнко і М.Макаренко звернулися до мене з пропозицією, прийняти участь в організації. Я відповів згодою, але при умові, коли будемо організовувати не відділ „Всеросійського Союза Земельних Собственников, а свою окрему хліборобську організацію на платформі суверенності українського народу“ [10, 63].

Ця ж обставина підкреслюється С.Шеметом і В.Липинським у “Заяві Загальним Зборам Української Демократично-Хліборобської

Партії, пересланій на руки Закордонного Комітету цієї Партії в Тарнові”: “Партія Хліборобів Демократів, в якій основано ми обидва приймали участь, повстала на весні 1917 р.... Незадоволені політикою Центральної Ради національно свідомі хліборобські елементи, бажаючи брати активну участь в тодішнім життю і впливати на діяльність законодавчих державних органів, мусили: 1) об’єднатись в політичну партію...” [3, 273].

Цікава подробиця щодо виникнення УДХП міститься у передмові до “Нарису програми Української Демократичної Хліборобської Партії”. Передмова подана за підписом “Організаційний комітет Української демократичної партії, м.Лубни, на Полтавщині. 1917 року 15 жовтня”. У ній, зокрема, зазначається: “За останні часи в різних містах України почали організовуватись політичні групи, котрі мають між собою те спільне, що з одного боку вони не можуть ні свого світогляду, ні своєї тактики цілком укласти в рамки вже існуючих соціалістичних партій. З другого боку, бажаючи йти в політичній боротьбі з одверто зазначеними цілями, вони не можуть об’єднатись з тими по суті діла несоціалістичними партійними організаціями, які спокусилися й собі приліпити назву соціалістів”. “Спокусилися й собі приліпити назву соціалістів” слід, очевидно, розуміти так: соціалістичні ідеї були настільки популярними і поширеними, що навіть окремі несоціалістичні політичні угруповання для здобуття більшого числа прихильників підлаштовували під них свої назви, а, може, й вносили окремі соціалістичні гасла у власні програми. Однак не виключено й те, що деякі з них мусили чинити так через нетерпимість соціалістичних партій до альтернативних думок і поглядів та відвертий тиск соціалістів на інші партії і політичні угруповання. Зокрема, С.Шемет стверджує, що восени 1917 р., під час виборчої кампанії до Всеросійських Установчих Зборів конференція новоствореної УДХП змушена була прийняти рішення “поставитись до виборів пасивно з огляду на неможливість вільної передвиборчої агітації” [10, 64]. Ця “неможливість” творилась і антиукраїнськими Радами солдатських депутатів, і офіційними соціалістичними чинниками молодой Української держави.

Спробуємо, за С.Шеметом, простежити хід створення УДХП, дозволяючи собі окремі відступи й коментарі. До організаційної комісії зі створення нової партії увійшли: С.Шемет, М.Боярський (голова Лубенської повітової земської управи), Л.Климів (член тієї ж управи), В.Шкляр (агроном), козаки-хлібороби В.Чигрин, І.Корнієнко, М.Макаренко. Комісією були визначені основні програмні напрями і назва партії: Українська Демократична Партія (УДП). Партія з такою назвою, до заснування якої безпосередньо був причетний С.Шемет, уже існувала в Україні в 1904-1905 рр. Від неї свого часу до 1 Державної Думи балотувався старший брат Сергія – Володимир Шемет. Наприкінці 1905 р. ця партія об'єдналася з Українською Радикальною Партією в Українську Радикально-Демократичну Партію (УРДП), зберігаючи, однак, права внутріпартійної автономії. Можна припустити, що, даючи новому утворенню назву партії, що свого часу вже була, С.Шемет і його сподвижники прагнули заманіфестувати спадкоємність традиції. Це підтверджується, зокрема, тим, що програмні засади в корінному питанні – земельному – в обох партій збіглися.

Щоб зрозуміти дух часу і атмосферу, в якій створювалась УДХП, звернемося до публікації С.Шемета: “29 червня 1917 року з'їхалось на установчі збори партії в Лубнях до 1500 хліборобів-селян і чоловік 20 дідичів. Головою зборів був Л.Климів.

Були ухвалені зборами головні точки програму, котрі наведу тут з пам'яті:

1. Суверенність українського народу.
2. Приватна власність мусить і далі охоронятись законом, яко основа народнього господарства.
3. Парцеляція за викуп великих земельних маєтків для задоволення потреб малоземельних, залишивши в руках попередніх власників кількість землі яку встановить український сойм, прийнявши на увагу потреби агрікультури і державні інтереси.

З'їзд не міг спокійно закінчити свого засідання, бо при кінці до салі увійшла група солдат і почала шумом перешкоджати дебатам. Прийшлося прискорити дебати і перейти до вибору президії нової партії, названої “Радою партії”.

Увечері того ж дня зібралася “Рада партії”, але група солдат знову перешкоджала зборам. Спроба забезпечити собі волю зібрання через місцевий “Совет Солдатских Депутатов” невдалася, бо там відповіли що “у вас програмка не так написана” [10, 63-64].

Як бачимо, становлення партії відбулося в атмосфері свавілля російських і проросійських “Советов солдатских депутатов”, що ускладнювало розгортання нею пропагандистсько-агітаційної роботи серед населення, найперше – серед селян. Не дуже перебірливими в засобах впливу на опонентів були і українські соціалісти – “есери” і “есдеки”.

У період організаційного оформлення УДХП в Україні, під проводом есерів і соціал-демократів, ішла активна підготовка до Першого Всеукраїнського селянського з’їзду – відбувалися місцеві повітові, губернські з’їзди, які делегували туди своїх представників. Селянський з’їзд (11-16 червня 1917 р.) став важливою суспільно-політичною подією і не міг не позначитися на новоутворюваній партії – передусім на її програмі і подальшій тактиці. Найперше відзначимо, що на цьому з’їзді відбувся злам у мисленні більшості делегатів – від автономії України до самостійності. Поштовхом послужив звіт делегації Центральної Ради про її поїздку до Петрограда з питання визнання автономії України і про приниження, яких довелося зазнати від Тимчасового уряду і особливо від Петроградської Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Про реакцію з’їзду на цей звіт можна судити із запису голови української делегації В.Винниченка “...таке обурення, що воно перелилось через край і залило навіть саму Центральну Раду. Для чого, по віщо вона посилала делегацію випрохувати милости в цих віковічних ворогів нашого народу? Не проханням, не переговорами, не справедливістю треба з ними балакати, а кулаком” [2, 178].

При всій своїй емоційності характерним і типовим для багатьох селян у плані способу мислення був виступ на з’їзді члена делегації селянина С.Одинця: “Я завжди був тієї думки, – сказав він, – що нам не треба просити, а вимагати. Нам потрібно розпочати серед народу велику творчу роботу. організувати весь український народ в селах, глухих закутках і оголосити його волю, стати хазяїном свого краю, на дивлячись ні на чий галас, ні на чий безпідставні

претензії панувати над нашим народом. Ми мусимо гукнути на всю Україну, щоб почули по всіх селах, хатах наші люди, як “демократія” і “Тимчасовий російський уряд поводить ся і ставиться до українського народу. Роз’їхавшись, ми повинні рознести вістку, як шанують права народу нашого... Отже, товариші, роз’їдемося, організуємося міцніше, дамо один одному руку, і прийнявши виклик до боротьби, розпочнемо її...” [9, 8]

Наведений фрагмент вартій окремого коментування. Упродовж десятиріч у науково-публіцистичних сферах виробилось применшувально-поблажливе ставлення до точки зору “простих людей”. “Простий чоловік думає так-то, простий чоловік сказав те-то і те-то” і т.д. Однак, як пересвідчуємося, за чіткістю, ясністю, спрямованістю думки процитований уривок вартій багатьох “розпливчастих”, “закручених”, задипломатизованих розлогих промов професійних політиків. Він спонукує до серйозних роздумів і відповідних висновків. По тому, як гарячі слова С.Одинця були сприйняті делегатами, а через них скорим часом і більшістю українського селянства, можемо судити, що вони зачепили найсокровенніше, а може й найпотаємніше. Думки про колоніальний стан України і українців, про “безпідставні претензії “чужинців” панувати над нашим народом” глибоко сиділи у підсвідомості чи не кожного українського хлібороба. Так само і слова “як шанують права народу нашого” і “прийнявши виклик до боротьби, розпочнемо її” викликали із глибин пам’яті образи, діяння і дух Хмельниччини. Це виявилось в стихійному формуванні Вільного козацтва, а незабаром у безприкладному розгортанні повстань по всій Україні.

Незважаючи на яскраво виражену самостійницьку тенденцію, селянський з’їзд, як і попередній військовий, прийняв бляклі автономістські резолюції. Ї винні були в цьому обізнані в політичних мудраціях українські соціалістичні демократи, які зуміли переконати необізнаних із політичною термінологією селян, що “автономія” і “самостійність” це одне й те ж [4, 111]. Однак, найважливішим було те, що самостійницька ідея вирвалася за стіни київського театру Соловцова (нині – театр ім.Ів.Франка), де відбувався з’їзд, і блискавично (як і будь-яка протилежна офіційній думка) поширилась по всій Україні. Ще раз підкреслимо, що під час цих бурхливих

подій у Лубнах на Полтавщині відбулось організаційне оформлення Української Демократичної Хліборобської Партії. Зрозуміло, що рішення з'їзду, а особливо його ідеї і сам дух, не могли не позначитися як на фундаторах, так і на всій новостворюваній партії.

Гарячу полеміку на з'їзді викликало земельне питання. Основна дискусія розгорнулася між соціал-демократами (есдеками) і соціалістами-революціонерами (есерами), які, хоч і сходились у погляді на приватну власність, багато в чому мали різні точки зору на земельне питання і, відповідно, – різні аграрні програми. Виділимо найголовніше, найсуттєвіше: резолюцією з'їзду земля оголошувалася всенародною власністю – створювався український земельний фонд. Це був безпрецедентний у ще живій Російській імперії крок. Дослідник В.Мороз дає йому таку оцінку: "...земельне питання вилучалось із "всеросійської" політики і ставало чисто українською компетенцією. Земельним фондом повинен розпоряджатися Український Соїм, а петроградські Установчі збори повинні це затвердити. Встановлювався принцип норми землі на душу населення, а також принцип "земля тому, хто її обробляє". Досить свіжою і прогресивною на той час була ідея прибуткового податку, прийнята з'їздом. Більші, взірцеві господарства ухвалено не ділити, а передати товариствам-артілям. Це свідчило про великий реалізм і господарність українського селянина, враховуючи земельний голод і велику спраглисть за своїм, відділеним шматком землі" [6, 126].

Оскільки УДХП представляла інтереси хліборобів-власників, передусім селян, то резолюції з'їзду із земельного питання ніяк не могли обійти її чи якимось не відбитись на аграрному розділі програми партії, прийнятої лише у жовтні.

Відомо, що одним із організаторів УДХП був В'ячеслав Липинський. однак у формуванні партії на початковому етапі він участі не брав. Про існування Української Демократичної Партії (УДП) він довідався від С.Шемета у червні 1917 р., познайомившись із ним на хліборобському з'їзді в Полтаві. Вже після того В.Липинський стає членом Ради партії і організовує у Полтаві її відділ [7, 173]. Зміну первинної назви партії "демократична" на "демократично-хліборобська" С.Шемет пояснює так: "В перші часи партійної роботи вияснилась цікава подробиця, що селяне цілком

ще не звикли були до партійних організацій, про партію судили, дивлячись на її назву і часто було допитувались, чи наша партія таки справді стоїть за “собственность” і коли стоїть за “собственность”, то чому про це не згадано в назві. Аби уникнути недовір'я, прийшлося згодом до назви партії додати хліборобська” [10, 64]. Це тлумачення видається неповним. Скоріш за все, у новій назві партії відбита принципова світоглядна позиція головного ідеолога УДХП В'ячеслава Липинського. Як знаємо, в написаному ним “Нарисі програми Української демократичної хліборобської партії” закладено основні засади українського ліберального консерватизму, соціально опертого на хліборобську верству. (Власне з цього партійного документу бере відлік відродження організованого українського консерватизму на новому історичному витку). Незабаром ці ідеї і принципи В.Липинський розвинув і всебічно аргументував у “Листах до братів-хліборобів”, створивши, по суті, власну оригінальну теорію державотворення, яка поставила його в один ряд із таким новатором української політичної думки, як Михайло Драгоманов. Про те, що ідея визнання хліборобської верстви соціальною домінантою українського суспільства була давнім переконанням В.Липинського ще від написання його перших праць початку ХХ ст., свідчить його пізніший лист до професора Яворського, писаний польською мовою і виданий в перекладі Євгена Томашівського окремою брошурою “Універсалізм у хліборобській ідеології” [8]. Отже, найвірогіднішим здається, що зміну у первісну назву партії вніс В.Липинський згідно із власним переконанням і власним баченням її мети та завдань.

Як сказано у Програмі, члени партії мали об'єднуватись по селах і містах в місцеві організації, так звані “Вільні громади УДХП”. За задумом організаторів партії такі “громади” мали покрити всю Україну. Однак цього не сталося. С.Шемет з цього приводу пише: “Загальний стан партійної організації в перший рік існування партії виглядав так. Тільки в Лубенському повіті на Полтавщині до партії були приєднані всі активні хліборобські елементи. Організації “Всероссийского Союза Земельных Собственников”, переіменованого потім у “Всеукраїнський Союз земельних Власників”, у Лубенському повіті не існувало зовсім.

По інших повітах Полтавщини, в самій Полтаві, в Олександрійському і Єлисаветградському повітах Херсонщини, в Катеринославі, Харкові, Києві організувались тільки невеликі гуртки, переважно з інтелігенції, які провадили свою роботу напівконспіративно. З початком першої більшовицької окупації діяльність партії цілком завмирає і починає одживати після очищення України від російсько-більшовицької влади" [10, 67].

Про неприхильність Центральної Ради до несоціалістичних партій є чимало свідчень учасників тих подій. Зокрема, С.Шемет повідомляє про позицію офіційних чинників при проведенні УДХП хліборобського з'їзду: "Вже 25 березня ст.ст.1918 року був організований Демократично-хліборобською партією в Лубнях з'їзд хліборобів з шости північних повітів Полтавщини. З'їхалося понад 2000 хліборобів.

Тодішня українська влада Центральної Ради не забезпечувала волі зборів для несоціалістів і тому прийшлося забезпечувати можливість, спокійно провадити зібрання озброєною силою з молодих синів хліборобів, бо просити захисту у німецького війська проти своїх таки братів-українців організатори з'їзда не хотіли" [10, 67].

Однак не лише протидією офіційних чинників чи політичним впливом серед маси селян соціалістичних партій пояснюється слабка позиція (організаційна й ідеологічна) УДХП в Україні. До цього спричинився цілий комплекс причин, серед яких чи не найголовнішою був традиційний землеробський консерватизм. Як зазначає К.Кононенко, "український селянин найбільше скористав із Столипінської реформи". "Україну тих часів, – пише він, – справедливо можна було назвати країною селянського землеволодіння" [5, 33-34]. Пересічний селянин – землевласник дуже шанував свій стан, так тяжко надбаний, і підозріло ставився до ідей і новацій, які йшли з міста, від інтелігентів, людей мало йому зрозумілих і духовно чужих, оскільки назагал усіх інтелігентів він вважав безбожниками. До цього додавались низький освітній рівень, невміння орієнтуватися в політичній ситуації, тим більше в програмах політичних партій, писаних такими інтелектуалами, як В.Липинський. Усе це творило глибоку прірву між українською політичною елітою і масою селянства. Не дивно, що в регіонах майже суцільного

селянського землеволодіння (Поділля, Волинь, Чернігівщина) УДХП практично не мала ніякого впливу.

Таке ж нерозуміння в масах спіткало й іншу партію, створену наприкінці 1917 р. українськими інтелектуалами, очолюваними майбутнім міністром освіти в уряді П.Скоропадського В.Науменком – Українську федеративно-демократичну партію (УФДП). Вважаючи себе спадкоємицею таких більш давніх течій української громадської думки, як Кирило-Мефодієвське братство та драгоманівське крило “Старої Громади”, партія вважала своєю першою вимогою найширшу свободу особи та рівноправність усіх громадян [1, 76]. Особливо цікавою була її аграрна програма. УФДП, зокрема, вважала, що соціалізація та націоналізація землі можуть призвести лише до “насадження колективізму згори, що покличе державну опіку та бюрократизм, який глибоко відворотний душі українського народу”. “Українське землеробство спокон віку було індивідуальним; спокон віку сини відділялися: вели самостійне господарство на своїх окремих ділянках” і, зважаючи на все це, УФДП вважає, що “не тільки землероби мають отримати землю у власність, але мусять бути відмінені і всі обмеження в праві користування землеробами своїх ділянок”. “Кожний хлібороб на Україні може скористатися всіма благами, що надає індивідуальне господарство, вільне від державної опіки” [1, 88].

Програмні вимоги УДХП і УФДП з ключових позицій повністю узгоджувалися, однак належного сприйняття в колах селян-землевласників (з названих причин) не отримали. Як не отримали належної підтримки і їхні організаційні зусилля.

1. Багатопартійна Українська держава на початку ХХ ст.
2. Винниченко В. Відродження нації. – Київ-Відень, 1920 /Репринтне відтворення вид. 1920 року. – Ч.1. – К.: Видавництво політ. літ. України, 1990. – 348 с..
3. Заява Сергія Шемета і Вячеслава Липинського Загальним Зборам УДХП // Хліборобська Україна. – Відень, 1920/1921. – 36.2,3,4.
4. Кондратюк В., Буравченкова С. Українська революція: здобутки і втрати в державотворчих змаганнях (1917-1920 рр.). – К.: Стилюс, 1998. – 208 с.
5. Кононенко К. Україна і Росія. – Мюнхен: Український технічно-господарський інститут (Праці) Сер.: Монографії; Ч.1, 1965. – 535 с.

6. Мороз В. Україна в ХХ ст. – Тернопіль: Вид-чий відділ упр-ня по пресі, 1992. – 127 с.

7. Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії // В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – Київ, Філадельфія: Б.в., 1994. – 284 с.

8. Універсалізм у хліборобській ідеології: лист до проф.Яворського /Пер. С.Томашівського. – Прага: Український стяг, 1926. – 16 с.

9. Хміль І. Перший Всеукраїнський селянський з'їзд: Історичні зошити. – К.: АН України, Ін-т історії України, 1992. – 36 с.

10. Шемет С. До історії Української Демократично-хліборобської Партії / Хліборобська Україна. – Відень, 1920.- 36.1.

Александр Пискорский. Актуальные проблемы программы Украинской Демократической Земледельческой Партии. Рассматривается процесс возникновения земледельческой партии – одной из весомых политических сил Украинской национальной революции 1917-1920 гг. Анализируются важнейшие положения ее программы.

Olexander Piskorskyi. Actual problems of the Ukrainian Democratic Agricultural Party's program. Under consideration there is the process of coming into life of the Agricultural Party, which was one of the weighty political forces of the Ukrainian National Revolution of 1917-20. There the most important of program's statements are analyzed.